

Ethologie gedragsleer, lesboek 4

In het voorgaande Lesboek heeft de student geleerd het paard in leven te houden door hem te eten en te drinken te geven, in het Lesboek Ethologie gaat de student leren wat fysiek en mentaal welzijn is, of het gebrek eraan, betekent voor een paard. Waar heeft een paard behoefte aan, naast hooi en water. De student gaat het verschil leren zien tussen 'normaal' ook door de ogen van een paard en niet normaal. Een normaal paard is een gezond, fit paard. Abnormaal gedrag of fysieke kenmerken kunnen iets zeggen over de welzijnstoestand van het paard. De pols, ademhaling en temperatuur van het paard geven veel informatie. De ribben steken eruit of zijn buik hangt op de grond; beide niet normaal. Hij hinnikt en schraapt met zijn voet, wel normaal als de voerkar er aan komt, niet normaal als het midden in de nacht gebeurt. Naast de fysieke gezondheidstoestand kan 'gedrag' iets vertellen over de mentale gemoedstoestand van een paard.

Leerlijn niveau II

De student kiest in overleg één paard dat hij gaat 'volgen' gedurende het hele Lesboek Ethologie De student maakt van dit paard een ethogram (onderzoekt en observeert normaal en afwijkend gedrag).

Leerlijn niveau III

De student maakt voor één of twee paarden een Werkboek Gedrag Paard/ check.

Leerdoel

De student leert in een oogopslag te zien of iets normaal of niet normaal is voor een paard. De leerling signaleert daardoor problemen vroegtijdig..

Student

De student moet grotendeels op 'eigen kracht' leren met behulp van deze kaarten.

(Co-) Auteurs en ondersteuning tekst regie

Ristin Olthof- Ethologie, Machteld van Dierendonck

MvD E 00.00 Machteld van Dierendonck, Ethologie
Expertkaart

De expert

Machteld van Dierendonck (wetenschapster) is één van de deskundigen die, op zeer praktische en nuchtere wijze, van het prille begin af aan heeft geholpen bij het tot stand komen van het materiaal voor de Lesboeken Paard. Onderstaand de gebieden en processen waarin zij gespecialiseerd is en zichzelf expert mag noemen.

Expert gebieden van de klinisch etholoog

Voorkomen van ongewenst of afwijkend gedrag; vraagstukken over welzijn, toepassen van de ISES Leer en Trainingsprincipes. Zie ook IDS 005.* WOW Werken aan Optimaal paard Welzijn.

Omgaan met of oplossen van ongewenst of afwijkend gedrag; Automutilatie (hengsten, ruinen maar ook merries); angst; agressie; stereotypieën = stalondeugden (de meest voorkomende als kribbe-bijten/luchtzuigen, weven,boxlopen, kopschudden maar ook andere orale en locomotie stereotypieën als lipspelen etc.) onberekenbaar gedrag, singeldwang, verstoorde merrie veulen relaties (agressie tegen veulen, agressie bij zoogpogingen, bij elkaar brengen van pleegmoeder / veulen), infanticide, opfok problemen, lethargie, angst en fobieën, trailer problemen, staken, schrikachtig gedrag tijdens wedstrijden/prestaties, steigeren, paard-paard problemen (in groep), introductie nieuw paarden

Wie

dr. Machteld van Dierendonck

Missie: Mensen leren denken als een paard, niet voor een paard

Waar

Verwijspraktijk en advies bureau:

Equus Research & Therapy

Tolnegenweg 39

3776PT Stroe

Nederland

Tel +31 (0) 342-476967 email: machteld@equusresearch.nl

MvD E 00.00 Machteld van Dierendonck, Ethologie
Expertkaart

Universiteit Utrecht:

Universiteits kliniek Paard
Yalelaan 112 (De Uithof)

3584 CM Utrecht

Nederland

Tel +31 (0) 30-253 1111 email: m.vandierendonck@uu.nl

Universiteit Gent:

Decanaat / Vakgroep Voeding, Genetica en Ethologie

Heidestraat 19

9820 Merelbeke

België

Tel +32 (0) 92647809 / 92647503 email: machteld.vandierendonck@UGent.be

Preventieve veterinaire Gezondheidszorg

Welzijn beoordeling paard (individu) en bedrijf (populatie)

Welzijn check; van een bedrijf /individuele situatie van een paard

- > Met praktische tips ter optimalisering van huisvesting en management.
- > Advies (ver)nieuwbouw, binnen budget.

Praktijktoepassingen Welzijn Paarden voor ruiters en eigenaren

- > Eenvoudig zelf leren beoordelen hoe het met het welzijn van de paarden op stal is.
- > Leren systematisch observeren en noteren.
- > Verwerken en analyseren resultaten

MvD E 00.00 Machteld van Dierendonck, Ethologie
Expertkaart

Herkennen en behandelen afwijkend gedrag*

Op stal – tijdens vrije periode – in de hand – gereden/gemend etc.

Preventie stress en gedragsproblemen door multi- disciplinaire aanpak

- > Preventie
- > Equitation Science
- > Gebruik van Hightec hulpmiddelen met digitale registratie;

Polar hartslagmetingen
Teugeldrukmeter
Bewegingsmeters
Algometer

Leren en leerprocessen, praktisch toepassen van leertheorie en trainingsprincipes (van ruiter en paard)

- > Schriktraining etc.
- > Pijnassessment
- > Leren hoe pijn te herkennen

Begeleiding (sport)paarden

- > Regelmatige assessment van mentale gezondheid
- > Stressniveau reduceren en optimaliseren van de mentale gezondheid

Advies en expert beoordeling (verzekering, rechtbank)

- > Koopvernietigende gebreken, non-confirmatie etc.
- > Expertise advies
- > Advies ter voorkoming problemen bij aan en verkoop voor kopende en verkopende partij

MvD E 00.00 Machteld van Dierendonck, Ethologie
Expertkaart

Wanneer en waar

Equus Research organiseert op aanvraag en in overleg met de stalhouder over bovenstaande onderwerpen;

Lezingen / clinics / en voorlichting voor verschillende doelgroepen;

- > Manegeruiters
- > Scholen, opleidingen en instellingen
- > Eigenaren (pension) paarden
- > Docenten, trainers, managers, lesgevers en verzorgend personeel

Waarom

De omschreven kennis en bovenstaande vaardigheden worden (nog) niet of nauwelijks gedoceerd aan de huidige MBO II, III, IV en HBO V paardenhouderij (management) opleidingen. Vaak zijn docenten (nog) niet op de hoogte van de laatste stand van zaken in de wetenschap (niv VI en VII). Zo maakt men dus ook (nog) niet voldoende gebruik van de vele voorschrijdende inzichten die wetenschappers (momenteel in snel tempo) verzamelen. Equus Research draait mee aan de top van de mondiale wetenschap. Het is de missie van Equus Research deze kennis te verspreiden en praktisch toepasbaar te maken voor stalhouders en particuliere eigenaren. Equus Research staat onder leiding van dr Machteld van Dierendonck; klinisch etholoog*.

*Detail van de redactie; we hebben in Nederland maar één klinisch Etholoog

RO E 00.00 Auteurskaart, Ristin Olthof, Ethologie
Expertkaart

De auteur

Ristin Olthof is één van de vrijwilligers die, op zeer praktische en nuchtere wijze, van het prille begin af de de Lesboeken Paard ethologie heeft vormgegeven en ingevuld.

Wie

Mijn naam is Ristin Olthof. Ik woon met mijn hond en kat in het pietoreske maasdorpje Bergen (L). Mijn pony staat in de kudde van vrienden in een dorpje verderop. Op mijn negende ben ik besmet geraakt met wat in de volksmond “het paardenvirus” heet. In de meeste gevallen vindt uiterlijk tijdens de puberteit een spontane genezing plaats, maar ik heb levenslang gekregen. Gelukkig maar! Eenmaal besmet met het paardenvirus heb door de jaren heen met nagenoeg alle takken van paardensport kennis gemaakt. Maar de sport gaf mij geen voldoening. Waar ik mezelf echter helemaal in kon en kan verliezen, is het gedrag van dieren. Met name dat van hond en paard.

Tijdens mijn studie Diermanagement aan de HAS heb ik mijn hart op kunnen halen, kreeg mijn stokpaardje handen en voeten door het vak ethologie en de daarbij behorende observatietechnieken en registratiemethoden en leerde ik “het wetenschappelijke onderzoek” erg te waarderen. In dierenland en zeker paardenland gonst het van de meningen en fabels van horen zeggen. Feiten zijn vaak ver te zoeken.

De honger naar kennis is er niet minder op geworden. Integendeel, hoe meer ik leerde over een onderwerp, hoe meer ik me ervan bewust werd dat ik zoveel nog niet wist. Dat heeft geresulteerd in het volgen van nog meer cursussen, congressen en opleidingen en het meewerken aan diverse projecten met uiteindelijk de stap naar mijn eigen honden- en paardenschool. Ongeacht hoe veel ik met mijn neus in de boeken zit en/of wetenschappelijke onderzoeken napluis het weegt niet op tegen wat mijn dieren me leren en al geleerd hebben!

RO E 00.00 Auteurskaart, Ristin Olthof, Ethologie
Expertkaart

Wat

RISTIN; Honden- & Paardenschool
Burg. Douvenstraat 1
5854 AD BERGEN (L)
T. 06-48509062
Email info@ristin.nl
website www.ristin.nl

Ristin Olthof

- > Diermanagement
- > Part-time dierenartsassistente
- > Akasha Zit- en houdingcoach
- > Mede-auteur Kinderboekje "Veilig omgaan met paarden"
- > Vaste projectmedewerker onderzoek "Kalmerende signalen bij paarden"
- > Opleiding "Welzijn samen met de hond"

Waarom

[AANDACHT VOOR WELZIJN VAN DIEREN; begint bij het lezen van je eigen dieren](#)

E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag Kenniskaart, onderdeel van Gedrag

Leerdoel

De student kent de evolutie van het paard van Hyracotherion tot aan nu. En kent het verschil tussen natuurlijk en gewenst gedrag van het paard. De student kent de natuurlijke behoeften van een paard en kan daarop inspelen bij de verzorging, omgang, training en huisvesting van de dieren. De student weet waardoor bepaalde 'talenten' (hard rennen) en gedrag (vluchten, leren, sociaal zijn) van het paard zijn ontstaan.

Paard in de natuur en natuurlijk gedrag

In den beginne was er geen 'rijpaard', er was Hyracotherion...!

Lange tijd heeft het paard zich in alle rust (zonder inmenging van de mens) kunnen ontwikkelen en voortplanten. Het prehistorische paard was veel kleiner dan ons paard, het leefde al 55 miljoen jaar geleden in bosrijk gebied, leefde van blaadjes, knopjes, twijgjes en kruiden en leek weinig op het moderne rijpaard zoals we dat nu kennen.

Het prehistorische paard was zeer wendbaar en wist zich daardoor tussen de bomen en de lage struiken goed uit de voeten te maken. Hij had wel iets weg van de maat van een reetje...

E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag Kenniskaart, onderdeel van Gedrag

Door het telkens veranderen van de omstandigheden op aarde, met als meest recente 10.000 jaar geleden de ijstijden, trok het paard naar de open vlaktes. De best aangepaste dieren bleven over, het dieet van dit paard werd uiterst sober.

Het paard dat eerst over drie tenen beschikte, ontwikkelde de middelste teen en verloor op den duur het gebruik van de andere twee. Het paard kreeg dus op den duur minder botten (in aantal) maar wel sterkere en langere beenderen, in samenhang met een bijzondere organisatie van de pezen rond de kogel, daardoor kon het langer snel lopen met relatief weinig energie.

De paarden pasten zich steeds verder aan hun nieuwe omstandigheden aan. Een paard met een korte neus zag minder goed wat er aan kwam, als hij stond te grazen in het hoge gras. Het paard met de langere neus wel en die kon sneller reageren. Degene met lange benen en de handige kogel liepen ook nog sneller dan een ander en met een betere hals bewaarden ze hun balans makkelijker (niet te lang niet te kort, alles in verhouding). Met een lange ribbenkast heb je veel plaats voor je longen, maar het was vooral het afwezig zijn van een sleutelbeen en het in het lichaam bewegen van de bovenarm die lang rennen mogelijk maken. Door een steeds sterker achterbeen kon het paard op den duur een fikse sprint rechtuit trekken maar soms ook een scherpe stop en een ruime bocht maken.

Figuur 1; Koniks uit de Ooij, Nijmegen

Ongeveer 250.000 jaar geleden was er een split tussen de voorouders van het gedomesticeerde paard en het enige nog wilde paard. Het enige nog wilde paard (het Przewalski paard (of liever Takhi)) is in de jaren 50 uitgestorven in het wild in zijn laatste land waar hij leefde: Mongolië. Maar ze overleefden sinds 1904 wel in dierentuinen. De Takhi is echt een andere soort: het heeft 66 chromosomen in plaats van 64 zoals het gedomesticeerde paard. De Takhi hebben het wel overleefd ondanks het feit dat er maar 13 ouderdieren zijn. Sinds 1992 zijn ze weer uitgezet in het wild, nu zijn er 3 reservaten in Mongolië waar ze weer vrij lopen, er zijn nu ongeveer 500 vrij-levende Takhi in Mongolië. Te kort om echt te weten wat het verschil is tussen Takhi en gedomesticeerde paarden.

De voorouders van de gedomesticeerde paarden zijn wel verdwenen uit het wild. In Noord en Zuid Amerika gebeurde dat al in de ijstijd: zo'n 10.000 jaar geleden, toen ze allemaal zijn uitgestorven. Ze zijn pas weer terug gebracht door Columbus die al op zijn tweede reis paarden meenam. In Europa/Azië was het uitsterven veel later, mogelijk waren er nog wat Tarpan's in het noorden. In Polen heeft men geprobeerd de Tarpan weer terug te fokken met behulp van een heleboel andere rassen en dat

E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag Kenniskaart, onderdeel van Gedrag

werd de Konik (wat “klein paard” betekent in het Pools). De Konik loopt in Nederland in verschillende natuurgebieden.

Er werd best veel onderzoek gedaan naar gedrag van verwilderde paarden, maar die hebben dus allemaal ergens in hun geschiedenis bij mensen geleefd.

Paarden 'in het wild' leven jaarrond in een van de verschillende typen groepen: families met 1 of meer volwassen hengsten, merries en hun nakomelingen. Daarnaast zijn er altijd groepen met jonge hengsten tussen de ± 2 en ± 8 jaar. De meeste families bestaan uit 5 tot 15 dieren. Vooral in voorjaar, zomer en herfst vormen vele families en jonge hengsten groepen (vrijgezelligegroepen) samen een z.g secundaire kudde. Als er weinig voedsel is gaan de families meer hun eigen weg in de winter. Als je langer naar zo een grote kudde kijkt, zie je duidelijk welke dieren steeds bij elkaar blijven, welke merries bij welke hengst(en) horen. De oudere merries zorgen ervoor dat een groep bij elkaar blijft de hengst(en) zorgen ervoor dat het veilig blijft en dat er geen familieleden ingepikt worden door een ander. Rond 2-3 jaar weken de jonge dieren zich los en gaan bij een andere familie of vrijgezellen groep wonen.

Verwerkingsvraag: Wanneer vormen paarden de grote kuddes bekend van cowboyfilms?

- A) In het voortplantingsseizoen.
- B) Bij gebrek aan ruimte
- C) Als er voldoende ruimte en eten is
- D) A, B en C

Figuur 2; Koniks bij een drinkplaats

E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag Kenniskaart, onderdeel van Gedrag

Sommige jongere hengsten leven op korte afstand van een familie en hopen daardoor soms een merrie te kunnen dekken en de kunst af te kijken van de dekkende hengst en op den duur de baas te worden. Eten, slapen, op zoek gaan naar water... Deze "satelliet hengsten" doen vaak mee met de bescherming van de familie tegen andere hengsten. Als de groep op de vlucht slaat dan gaat automatisch ook de 'sateliethengst' mee.

Het is in het wild heel lastig om je aan te sluiten bij een nieuwe groep, ze moeten vaak wel 2-3 weken in de buurt blijven en steeds verder integreren. Soms trekt een hengst een nieuwe merrie aan en moeten de andere merries dat maar accepteren, en dat doen ze "morrend".

Vrijgezellenbendes brengen regelmatig leven in de brouwerij, want ze zijn nog speels. Als ze rond een jaar of 8 zijn dan kunnen ze de leidende hengsten uitdagen of proberen merries te stelen.

Sommige merries gaan 'vreemd'. Soms kiezen ze dan een andere hengst om een familie mee te vormen, maar vaak sluiten ze zich na hun amoureuze avontuur weer bij de vaste groep aan. Veel merries binnen de familie groepen zijn 'voor het leven' bij elkaar.

Onze gedomesticeerde veulens gedragen zich nog precies hetzelfde als de wildere peuters, kleuters en pubers...

Verwerkingsvraag: Welke paarden behoren tot de echte wilde paarden?

- A) IJslanders en Takhi
- B) Takhi
- C) Koniks en Przewalski's
- D) Geen van bovengenoemde

Veulens moeten leren om zich sociaal te gedragen: wat anderen bedoelen en wat hun eigen gedrag voor effect heeft. Soms gaan ze daarbij te ver en om te voorkomen dat hij op zijn kop krijgt gedraagt het veulen zich dan even heel onderdanig, hals laag en smakken.

Dat paarden moeite hebben om bij vreemde paarden aan te sluiten hebben we bij gedomesticeerde paarden veel "last" van. Paarden kan je niet zomaar bij elkaar zetten. Die moeten elkaar leren kennen. Gelukkig zijn daar wel protocollen voor hoe je dat met zo min mogelijk risico doet. Heel veel van het gedrag dat 'wilde paarden' vertonen zie je nog steeds terug bij de paarden die wij 'gewoon' aan huis houden. Flemen, elkaar groomen, schrapen bij opwinding, briesen bij ontspanning of na een succeservaring. Snurken (met een knorrend geluid) en blazen bij grote opwinding, samen slapen en spelen.

Ook onze gedomesticeerde paarden hebben binnen een gedomesticeerde kudde meestal wel vriendjes en kennissen, maar ook paarden waar ze niets van willen weten. Maar ja ze hebben hun groes genoten ook niet uitgezocht, dat doen wij voor ze. De hengsten zijn echt niet de hele dag aan het vechten, maar letten wel op of er wat gebeurt met hun merries.

E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag Kenniskaart, onderdeel van Gedrag

In een groep waar de dieren elkaar kennen en mogen, zijn hele kleine gebaren, b.v. het plat leggen van de oren of hoofd uitgestoken in de richting van een 'aanvaller' of 'ongewenste visitie' genoeg. Het gaat er vaak heel rustig aan toe als er voldoende eten, ruimte en slaap gelegenheid is. De hele dag/nacht door geven paarden die (buiten) leven in een groep elkaar dit soort signalen.

Uren zitten en kijken naar een kudde en het gedrag observeren lijkt saai maar er gebeurt de hele tijd van alles. Ga eens op pad met een deskundige. Bij Nijmegen in de **Ooijpolder**, in Millingen en ook bij andere natuurgebieden kan je op stap met een gids. Als je zo gek bent van paarden besteed dan minstens eens één keer een paar uur aan 'wat een paard zou doen als jij je er niet mee bemoeide'. Ook **Machteld van Dierendonck, klinisch etholoog** geeft op aanvraag heel erg leerzame excursies en cursussen in verschillende natuurgebieden over het 'normale' gedrag van paarden.

Dan, na een paar uur daar zitten, kijken en luisteren, snap je waarschijnlijk pas echt dat, wat wij met paarden doen, vaak helemaal niet 'normaal' is. Wij doen het al zo lang zo...dat we het normaal zijn gaan vinden. We zijn er zelfs een beetje aan gehecht... ieder paard zijn eigen stal, elke nacht naar binnen. Je opa, je overgroot opa, al eeuwen beweren wij te weten wat een paard 'wil'. Gelukkig zijn er tegenwoordig wel veel manieren waarmee onderzoekers kunnen meten wat paarden belangrijk vinden.

In het wild is het natuurlijke ritme van eten en bewegen: 2-3 uur eten, 1 uur rusten, 2-3 uur eten, 1 uur rusten, 2-3 uur eten, 1 uur rusten..... dag en nacht. Dat moet ook wel want paarden hebben geen galblaas. Dat hebben dieren die continu eten niet nodig. Daar is er geen risico dat de gal (en het maagzuur) aan het eigen lichaam begint als er geen eten in het spijsverteringskanaal zit. Het liefst scharrelen paarden de hele tijd heen en weer om hun eten te zoeken. Hun spijsvertering gaat zelfs veel beter als ze kunnen scharrelen tijdens het eten. Als ze de kans hebben maken ze gebruik van "WC" gebieden: stukken met hoog gras waar ze plassen en mesten, maar niet eten (dan zit er teveel eiwit in het gras en is er een groot risico op worm besmetting). Paarden die in een box wonen hebben meestal erg weinig ruimte. De kans dat ze mest aan hun voeten krijgen en dat ze daarna op hun ruwvoer gaan staan is aannemelijk. Van nature willen ze dat hooi meestal niet meer eten. Maar ja als je maar 1 of 2x per dag hooi krijgt dan kan die cyclus van 2-3 uur eten 1 uur rusten niet echt en is het hooi al snel vies, maar dan heb je ook honger dus eten veel paarden het uiteindelijk maar op – met alle risico's van dien.

Het voer van het op stal wonende paard van vandaag is als 'witbrood verrijkt met van alles' wanneer je het vergelijkt met het taaie gras en de twijgen waar zijn wilde familieleden het mee moeten zien te redden. Het huispaard hoeft er niet voor te lopen, noch hoeft ons paard er echt stevig en lang op te kauwen.

Sterker nog, steeds vaker wordt het ruwvoer voorverteerd (gefermenteerd door het kuilen in plastic) aangeboden. Het komt met bergen en stapels en gaat er bij het paard in met eigenlijk vaak veel te grote gulzige happen. Alles is heel anders dus... Veel van de spijsverteringsproblemen die op stal ontstaan zullen de paarden in het wild vrijwel nooit krijgen. In de wildernis kunnen paarden minder snel eten maar in totaal hebben ze wel meer volume nodig voor dezelfde hoeveelheid bouwstoffen en energie. Dus voor hetzelfde resultaat zijn ze veel langer bezig, moeten ze meer en op ruwere materialen kauwen en meer lopen terwijl ze eten, wat de vertering allemaal ten goede komt.

Een ander probleem dat wij wel kennen en de in het wild opgroeiende dieren niet, is de teruglopen-

E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag Kenniskaart, onderdeel van Gedrag

de botdensiteit (weekheid- hardheid van de beenderen) en kwaliteit van de pezen, ligamenten en kraakbeenvlakken van onze paarden. Paarden die opgroeien op een onregelmatige en afwisselend zachte en harde bodem krijgen veel sterkere botten/pezen/ligamenten dan dieren die in het malse gras van de polder opgroeien. Deze veulens lopen feitelijk altijd op 'het zachte'. Zorg er daarom voor dat de paarden in de opfok, naast een volwassen paard dat de orde bewaakt, ook kunnen spelen met maatjes en rennen op een afwisselende (liefst onregelmatige ondergrond). Of ga draven aan de hand met 'de kleine', als dat kan op bijvoorbeeld een fietspad, als hij maar sterke botten kweekt. Dit geldt natuurlijk ook voor volwassen paarden die de botten pezen en ligamenten moeten onderhouden in 'hardheid'.

Ongeveer 17.000 jaar geleden kwamen onze voorouders er pas achter dat je paarden gemakkelijk kon vangen en daarna smakelijk opeten. Met hele groepen tegelijk werden ze opgejaagd en een ravijn ingedreven bijvoorbeeld.

Rond de 10.000 jaar geleden werden koeien varkens, schapen en geiten etc. gedomesticeerd. Die soorten hebben namelijk geen mannetjes die het hele jaar "hun" vrouwtjes verdedigen, dus waren ze relatief makkelijk te houden. Bij het paard zijn de hengsten wel het hele jaar bij hun merries. Bij paarden werd pas rond 6000 jaar geleden ontdekt hoe ze veilig gehouden konden worden en ontdekt de mens uiteindelijk dat er meer mogelijk is met paarden dan ze alleen maar op te eten. Anders waren ze vast alsnog uitgestorven geraakt, net als de Dodo.

De Dodo was een beetje domme, zeer eetbare vogel, die leefde op Mauritius. Toen de schepen van Columbus en zijn vrienden van Oost naar West en verder de wereld in gingen, ontdekten, de naar vers vlees snakkende scheepslieden, ook de Dodo. De Dodo was betrekkelijk makkelijk te vangen en legde zelden of nooit een ei... Domme Dodo, de Dodo's zijn nu allemaal op...

De hond was de eerste die gedomesticeerd werd, al meer dan 30.000 jaar geleden. En zijn geschiedenis met de mens lijkt wel wat op elkaar.

E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag Kenniskaart, onderdeel van Gedrag

Zo'n 6000 jaar geleden dus... werden pas de eerste paarden getemd. Vanaf dat moment gaat het in een stroomversnelling. De mens gebruikt nu het paard niet alleen meer als wandelende vleesvoorraad maar ook om op andere manieren het leven te overleven. Het paard bleek multifunctioneel inzetbaar en daardoor steeg het enorm in de achting van de mens. Nu nog zeggen we een paard is een 'edel dier' en heeft geen poten maar benen, geen kop maar een hoofd! Het paard is vanaf dat moment niet meer weg te denken uit de samenleving. Pas nu, weer 6000 jaar verder, loopt het paard als soort toch wel weer enig risico. Als mensen niet meer op paarden zouden mogen rijden, steken we dan nog met z'n allen zoveel geld, tijd en aandacht in het veredelen en vermeerderen van deze soort? Nu het paard niet meer de enige vorm van vervoer is heeft de soort zich massaal gestort op de meest illustere taak ooit aan een dier toegekend... vermaak de mens en overleef als soort!

Wanneer werden de eerste paarden getemd?

- A) 6000 jaar geleden
- B) 17000 jaar geleden

De huiskat is de enige soort die niet gedomesticeerd is door de mens, maar die ontdekte dat, toen mensen voorraden gingen aanleggen, dat voortdurend muizen aantrok en daardoor was zijn kostje jaarrond gegarandeerd. De kat heeft zichzelf gedomesticeerd. Dat zie je nog steeds terug: die krijgt echt alles voor elkaar zonder er iets voor te doen!

Het paard is deels geworden wat wij ervan gemaakt hebben. We hebben, ieder in ons eigen gebied of thuisland, met de daar beschikbare paarden naar hartelust gekruist en uitgesloten, geselecteerd, verworpen en zo mogelijk bekroond. In het wild overleven de best aangepaste dieren, bij de mens overleven de dieren die de mensen vinden dat er moeten blijven leven.

Zo ontstonden er verschillende stamboekrassen maar zo ontstond uiteindelijk niet het 'moderne rijpaard'. Het moderne rijpaard is geen ras maar een fokproduct. Het Nederlandse paard is het resultaat van een reeks afspraken tussen de fokkers. Zo ontstond het 'ideale model' paard. Veel verschillende rassen hebben aan de wieg gestaan van ons inmiddels bloedmooie en beroemde exportproduct; 'de Kwpn'er'. Zie [AP 02](#) Algemene Kennis Paard.

Maar soms lukt het niet helemaal voor de volle 110% en dan zit zo een paard soms een beetje raar in elkaar zeg maar. Dan komt het aan op de kennis en het inzicht van een deskundige. Wat kan een apart gebouwd paard wel, niet of juist heel goed. Wat zijn de zwakke plekken en waar zitten de sterke kanten van het individuele paard. Het beoordelen van het exterieur van een paard begint bij het kijken naar de bouw en de functionaliteit van die bouw.

Zie verder kaart [AP 02.03](#) en [02.06](#) Functionele Anatomie en Fysiologie.

Inhoud

E 00 Werkboek Gedrag Paard, Invuldocument alle Praktijkopdrachten over hele map	9
E 01 Paard in de natuur en natuurlijk gedrag onderdeel van Gedrag	11
E 02 Gedrag en paardsignalen onderdeel van Zintuigen	19
20 Paardsignalen	
20 Communicatiemiddelen; zien (beeld) horen (geluid), voelen (tast), ruiken (geur).	
20 Communicatie en sociale organisatie	
21 Communicatie - de ontwikkeling van paardentaal	
21 De taal van een andere soort begrijpen	
22 Kunnen paarden "liegen"?	
22 Communicatiesignalen	
23 Communicatiesignalen bij paarden:	
23 1 Visueel = beelden = iets of iemand ZIEN bewegen	
24 2 Chemisch = geur en geurstoffen = RUIKEN	
24 3 Auditief = geluid = HOREN	
24 4 Tactiel = lichaamscontact, aanraking = TAST	
25 Visuele signalen	
26 Gemiste signalen paard-mensrelatie	
27 Chemische signalen	
27 Flemen	
29 Chemische signalen (geur en geurhormonen)	
30 Akoestische signalen (geluid)	
31 Tactiele signalen	
31 Grooming (sociale huidverzorging)	
32 Samenvatting	
33 Normaal gedrag	
33 Begrippen	
E 02.01 Ethogram maken onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen	34

E 02.01.01 Ethogram basis	
onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen	42
47 E 02.01.01 ETHOGRAM op Stal/paddock/wei	
53 E 02.01.01 Tabel 2 AANVULLINGEN VOOR ETHOGRAM in paddock of wei	
56 Paard – mens interactie ethogram	
56 E 02.01.01 Tabel 4 paard- mens interactie	
59 Tijdsbestedingsethogram	
59 E 02.01.01 Tabel 5 Tijdbesteding	
E 02.01.02 Easy Tag, gebruiksaanwijzing	
Bijlage	60
62 Het maken van een panel	
E 02.02 Observeren van een paard	
onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen	65
E 02.02.01 Scoreformulier voor observatie opdracht	
onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen	75
77 Scoreformulier Tijdsbesteding in Puntobservatie	
80 Scoreformulier Gedragingen	
82 Scoreformulier Interactie	
E 03 Fysieke signalen, eerste indrukken	83
E 03.01 Lichaamsgewicht	
onderdeel van Fysieke signalen	85
86 Gewicht berekenen:	
87 Beoordeling silhouet:	
88 Body Condition Score	
E 03.02 Bepiering	
onderdeel van Fysieke signalen	91
E 03.03 Vachtkwaliteit	
onderdeel van Fysieke signalen	94
E 03.04 Slijmvliezen	
onderdeel van Fysieke signalen	99
E 03.05 Neusuitvloeiing	
onderdeel van Fysieke signalen	102

E 03.06 Eten onderdeel van Fysieke signalen	105
E 03.07 Drinken onderdeel van Fysieke signalen	114
E 03.08 Mesten onderdeel van Fysieke signalen 120 Markeren	118
E 03.09 Urineren onderdeel van Fysieke signalen	123
E 03.10 Normaalwaardes Pols, Ademhaling en Temperatuur onderdeel van Fysieke signalen 128 Normaalwaarden PAT (Pols, Ademhaling, Temperatuur) 131 Pols opnemen 131 A. Voelen aan de kaakslagader 132 B. Luisteren naar de harttonen met een stethoscoop 133 Ademhaling opnemen 134 Temperatuur opnemen	127
E 03.11 Lymfeklieren onderdeel van Fysieke signalen	135
E 04 Afwijkend gedrag en signalen Kenniskaart 143 De oorzaken van ongewenst gedrag kunnen liggen in:	139
E 04.01 Ongewenst (aangeleerd) gedrag onderdeel van afwijkend gedrag	144
E 04.01.01 Afwijkende houding onderdeel van afwijkend gedrag 150 Koliek 150 Ernstige koliek 151 LICHTE KOLIEKVERSCHIJNSELEN 151 ERNSTIGE KOLIEKVERSCHIJNSELEN 152 Droes 153 Tetanus	148

E 04.01.02 Afwijkende bewegingen	
onderdeel van afwijkend gedrag	155
157 Hoefbevangenheid	
158 Spierbevangenheid (Tying up, maandagziekte)	
158 Mentale oorzaken van afwijkende bewegingen	
158 Stalondeugden (stal syndromen)	
159 Stereotypieën	
159 Kribbebijten en luchtzuigen	
160 Weven, ijsberen en boxlopen	
161 Zelfbeschadiging (= automutilatie of autoagressie)	
E 04.02 Angst gerelateerd afwijkend gedrag	
onderdeel van afwijkend gedrag	164
167 Kentekenen angst:	
167 Mimiek	
167 Lichaamshouding	
168 Verdere signalen	
E 04.03 Stress gerelateerd gedrag	
onderdeel van afwijkend gedrag	169
E 04.03.01 Acute stress	
onderdeel van afwijkend gedrag	173
174 Acute stress signalen	
174 Vormen van conflictgedrag zijn:	
174 1 Ambivalent gedrag (elementen van twee motivaties tegelijk of steeds wisselend)	
174 2 Omgericht gedrag	
175 3 Oversprong gedrag	
175 Andere acute stress gedragingen: Schrapen en stampen	
E 04.03.02 Chronische stress	
onderdeel van afwijkend gedrag	177
181 Kribbebijten en luchtzuigen	
E 04.03.03 Behandelen stress	
onderdeel van afwijkend gedrag	186

E 04.04 Pijn gerelateerd afwijkend gedrag onderdeel van afwijkend gedrag	189
190 Algemene pijnsignalen:	
190 Gedragsveranderingen	
190 Fysiologische veranderingen	
190 Geluid	
190 Acute pijn en chronische pijn	
191 De graadmeters voor acute pijn zijn:	
192 Pijngezicht	
E 05 Stalsyndromen (stalondeugden) onderdeel van afwijkend gedrag	193
195 Weven	
195 Kribbebijten	
196 Luchtzuigen	
196 Tegen de deuren slaan	
197 Overmatig drinken	
197 Overnemen van stalsyndromen	
MvD E 00.00 Machteld van Dierendonck, Ethologie Expertkaart	199
RO E 00.00 Auteurskaart, Ristin Olthof, Ethologie Expertkaart	204

